

gályoskodó baráthoz fűződő szeretetéről, az iránta érzett felelősségéről is. Keresetlen, feddő szavaival csak legyint Arany „kicsinyes” gondjaira, s ügyesen tereli el a figyelmet a „jelentéktelen” dolgokról. A – leckéztetésből – gyorsan átvált a komolyabb témára.

Először lelkesülten, szenvedélyes hangon szól a forradalomról, majd ismeretelméletileg is pontos, tudományos meghatározást ad róla. Bizonyít és cáfol. Az események összefüggéseit egyértelműen, elemző intellektualitással, világos és impozáns okfejtéssel adja elő. Meghatározása ma is időálló, s benne van a költő határozott, szubjektív állásfoglalása is. Az események érzéketlen, filmszerű pergetése, a helytartótanács ellentétes kifejezésekkel történő, képszerű bemutatása már a költői stílus remeklése.

Egy ellentétes mondattal váratlanul ismét témát és tónust változtat. Saját életének eseményeiről, a megjelenő művekről tudósít tárgyilagosan. A szakmai kérdésekről tényszerűen beszél, a közös feladatokat ellentmondást nem tűrő határozottsággal jelöli ki. Költői imperatívuszát a beszélt nyelv természetességével, népies fordulatokkal enyhíti, fűszerezi: *A mutatóványt mért nem küldted János királyból? s általjában mért nem írsz, be?* – A közelebbi és a távolabbi célok elérésére igen meggyőzően, józan érveléssel, bizalmas közvetlenséggel ösztönzi barátját.

Kedélyesen búcsúzik tőle, kissé gúnyolódva, évődve. Nincs ebben a kötődésben semmi bántó, sokkal inkább az egyenrangú költőtárs megbecsülése, a vele való törődés szándéka érződik belőle. Ezt a játékosan csúfolódó, derűs hangot Petőfi csak azzal szemben használ(hat)ja, aki nagyon közel áll a szívéhez.

Az utóirat újabb stílusváltásra ad alkalmat. Visszatér benne a levél legfontosabb gondolata. Csakhogy itt a forradalomról nem tudományos fejtegetést olvashatunk, hanem a még közeli március tizenötödike történelmi jelentőségét, érzelmi-hangulati forróságát érezhetjük meg a költő egyszerű, pátosz nélküli szavaiból, ajánlékozási gesztusából.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy az Arany Jánoshoz írott levelek megmutatják írójuk igazi, nagy egyéniségét, s meggyőznek minket arról, hogy Petőfi bennük is olyan biztonsággal és természetes könnyedséggel használta fel nyelvünk valamennyi rétegét és gazdag árnyalatát, mint verseiben. Olvasásuk még ma is bőségesen szolgál stílári tanulsággal az anyanyelvünkön levelezőknek.

BÜKI PÁLNÉ
Nagykanizsa

A könyvek szerepe, jelentősége a történelemórákon

Az új tanterv jelentős könyvtár- és könyvhasználatot kíván tanártól, tanulótól egyaránt. A könyv már nemcsak mint az emlékezetbe vésésre és reprodukálásra szánt tananyag játszik szerepet, hanem a feldolgozandó tényanyag lelőhelye, élmények forrása, kutatómunka kiindulópontja is. A könyvtárak és állományuk egyre több szálon kapcsolódnak az iskolai tanítás – tanulás folyamatához. A tanórán kívüli önálló ismeretszerzés fejlesztésére eddig már sok módszertani tapasztalat gyűlt össze, de véleményem szerint keveset foglalkoztunk az olyan tanórai munkáltatással, amelynek – részben vagy teljesen – könyvekkel végzett önálló kutató munka az eredménye.

Történelemóráimon a könyv mint munkaeszköz háromféle mennyiségben, illetve minőségben szerepel:

- egykönyvű óra az, amikor csak a kötelező segédletre, a tankönyvre támaszkodom (tankönyv: TKV).
- Legfontosabb nyomtatott kiegészítő segédletnek tartom a TKV mellett használt történelmi vagy földrajzi olvasókönyvet (OK) és a Képes Történelem (KT) kötetét.
- A sokkönyvű óra megtartására a könyvtárak a legalkalmasabbak.

a) Először az egykönyvű óráról szeretném tapasztalataimat közreadni. Ez a könyv a tankönyv. Természetesen, egykönyvű órán is más munkaeszközökkel (KTA transzparenszek, tanulói gyűjtemények, falitérképek) párosítom az alapsegédlet használatát.

Véleményem szerint az iskolai gyakorlatban a tankönyv ma még nem igazán munkaeszköz. Hiába nevezzük legtöbbjüket munkatankönyvnek, ha kérdéseik megválaszolatlanok, feladataik megoldatlanok, képeik leolvasatlanok maradnak. Az egyes leckék szövegében háromfajta betűtípussal szedett szövegek vannak: a folyamatosan szedetttek – egyszerűen így mondjuk el a gyerekeknek – maga a tananyag; a dőltbetűsek s a hozzá kapcsolódó kérdések, a megoldandó feladatok, vagy fejezetcímek. A vastagon szedett sorok a legfontosabb tudnivalókat jelzik. Így magyarázva, ezt minden gyerek megérti. Az ábrák, képek nemcsak illusztrációk, díszítik a könyvet, hanem tanulmányozásukkal – ha szükséges, tanári segítséggel – a megértést segítik elő. Zömük (előre, vagy hátra lapozgatva) alkalmas összehasonlításra. A képolvasás módszere (ami már alsó tagozatban követelmény) nyomán fejleszthető a fantázia, a beleélés. Gyakran kell sort keríteni a bizonyításra is, hiszen egy látott munkaeszközzel az ipar vagy a mezőgazdaság fejlődésének ténye állapítható meg. A fogalmakat (amelyek néha vastagon szedetttek) bekarikáztatom, a lényegét aláhúzatom. A „miértekre” fejlettségi szintjüknek megfelelően, lehetőleg csak egész mondatos válaszok fogadhatók el. A tanulóknak az események jellegét (akár képolvasás vagy szövegfeldolgozás nyomán) már 6. osztályban 3–4 mondatban értékelniük kell! Jó, ha tudnak – s általában szívesen is teszik – történeteket „kreálni”, s azt dramatizálják is. Az órára hozott kiselőadást saját szavaikkal mondják el, az igen lényeges mondanivalót felolvasva kell idézni! Gyakran hallom, hogy a munkatankönyvek kipontozott feladatai mennyire időrablók. Ha alsó tagozatban megtanulták a munkafüzetek válaszadási „technikáját”, ha megfelelő az írástempó, s ha annyit és azt kérjük, amit a tanterv nyomán a TKV., akkor ez áthidalható gond. Pl.: 6. osztályban a 20. lecke (137. old.) három kérdésére 14–15 szó (zömük egytagú) és egy egyszerű mondat a válasz. Egy-egy óra anyagának végén vázlat található. Ez képezheti az összefoglalás alapját, lehet feladatterv, de hasznos ismétlésekkor is. Javaslatom még: a nevelői kérdést a tankönyv szövegéből munkáljuk ki! Gyakori vád, hogy a leckék hosszúak, képanyagukkal, feladataikkal még 7–8 oldalt is kitésznek. Három jó tanácsom van a több mint 2 évtizednyi gyakorlatból:

- alapos felkészülés,
- differenciált munkáltatás,
- a munkaeszközök pontos megnevezése, valamint minden előkészítve a „helyén” legyen!

b) A Képes Történelem Nagy Október című kötetét, valamint a földrajzi olvasókönyv Szovjetunió könyvét hívtam segítségül legfontosabb írott kiegészítő segédletként egy történelmi emlékórán. Kerek történelmi-politikai évfordulók idején iktatható be emlékóra. Ez rendszerint a 8. osztály tananyagából következett, de az új tanterv szerint már 7. osztályban is sorra kerülhet. 6.

osztályban is elképzelhető – a névadóról szóló – emlékóra megtartása (természetesen nem a törzsanyagot feldolgozó órák elhagyásával, hanem a kiegészítő anyag terhére).

Emlékorát az alábbi témakörökben tartottam:

- 1977. nov. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme
- 1978. nov. A párttal, a néppel egy az utunk!
- 1979. jan. Az ellenállási mozgalom a két világháború között. Kommunista mártírjaink.
- 1980. márc. Hazánk felszabadult!
- 1981. máj. Társadalmi rendünk alapja a munka.
- 1982. dec. 60 éves a Szovjetunió.

Az emlékóra elsősorban formájában, de módszereiben is más, mint a többi tanítási óra. Ünneppel legyen: az ünnep tartalmi és formai jegyei egyaránt érzékeltessék, hogy a megszokottól eltér. Nyílt órákat tervezem, szülők, nevelők, a meghívást kiérdemlő alsóbb osztályos tanulók részvételével. Iskolánkban az emlékórához a tanulók gyűjteményeiből rendezett kiállítás, valamint szakági program (a Szovjetunió megalakulásának ünnepéhez az énekkar és az orosz szakkör közös játékos, daloló délutánt szervezett) és az iskolarádió adása járult hozzá.

Az előkészítést jóval egy hónappal korábban megkezdjük. Természetesen először jeleztem az óra célját, az ünnep jelentőségét, majd az előkészítő feladatokat osztották szét szertárosaim irányításával a gyerekek.

Ezek:

- A Szovjetuniót jelző, meglevenítő képek, fotók, újságcikkek, ajándéktárgyak, ipari termékek gyűjtése.
- Meghívók készítése. Kiket és miért hívnak meg?
- Adatok, tények gyűjtése (napjainkból).
- Szülők meghívása ellenőrző útján.
- Kiselőadás: „Miért mondjuk, hogy a Szovjetunió a béke őre?”
- Transzparens készítése a gyűjtött adatok alapján.
- Könyvkiállítás az iskolai könyvtár anyagából.
- Az összegyűjtött anyag rendezése, feldolgozása.
- Kiállítás.
- Ünnepi berendezkedés, majd rendrakás.
- Tájékoztató az iskolarádióban.
- Könyvajánlások a városi könyvtár állományából.
- Applikáció készítése.

Sorolhatnánk tovább az előkészítő munkálatokat. Követelmény volt, hogy mindenki (34–35 gyerek) valamilyen feladatot vállaljon. Egy-egy órán 5–6 szülő, 4–5 tanár és 5–6, a történelem tantárgy iránt különösen érdeklődő tanuló a vendég. Tanítványaimnak csak egy rendkívüli kérése szokott lenni: Ne feleltessek. Ezt szívesen teljesítettem mindig. Az emlékóra anyaga nem szorosan vett tananyag, nem egy lecke konkrét feldolgozása. Helyes, ha a témakörön belül a végére – közvetlenül az összefoglaló óra elé – kerül.

Az ünnepi öltözék, a vendégek, a kiállítás, a megszokottól eltérő óravezetés vagy teremrend – a tartalmi munka mellett – különlegessé varázsolhatják ezeket az órákat. Az emlékórán az érzelmek széles skálán mozognak. Biztosan tudom, hogy nincs ilyenkor egyetlen unatkozó, nincs, ki „hidegen” maradna.

Mint az előzőkben is írtam, a könyv itt is szerepel. Az egyik könyv ismert (Nagy Október), a fejezet tanulása közben sokat lapoztuk. A másik a földrajzi szaktanteremből kölcsönzött. Szerettem úgy is használni a könyveket, hogy az egyikre a másiktól válaszolhassanak, az egyik által felvetett problémákra a másikon keressenek választ. Ezen az emlékórán úgy állítottam össze a logikai sort, hogy a TKV-ben szereplő Nyekraszov-vers (régi 8. o. TKV 12. lecke) sorából ki-

indulva kezdtük el; honnan is indult el ez a nép, a szovjetállam legelső – csü-törtöki – napján miként intézkedett (a Nagy Október 96–97. old. a dekrétumok ismertetése), majd később, erre ráfelelt a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa jogköré-nek felolvasása: „... gyakorolja a legfőbb állami jogokat, dönt a nemzetközi szer-ződések, egyezmények elfogadásáról, a háborúról és a hadüzenetről, új szövetségi köztársaság felvételéről az unióba, elfogadja az 5 éves népgazdasági terveket, dönt az állami költségvetésről...” (földrajzi olvasókönyv: Szovjetunió 36–37. old.). Innen már könnyű volt a logikai sor továbbvitele a kiselőadáshoz (miért a béke öre) és a transzparenszek magyarázatához (jól megtervezve, amit az ipar megteremt, a kul-túra felhasználja).

Úgy érzem, a két felhasznált könyv kiegészítette, folytatta az elkezdett gondo-latsort, majd előkészítette a következőket.

Tankönyvet az emlékorákon nemigen szoktam használni!

c) S o k k ö n y v ű ó r a tartható az osztálytermekben is, de erre a célra a könyvtárak a legalkalmasabbak. Miből álljon össze a „sokkönyvű” órán használt könyvek tára?

- Az egyik csoportba azok a könyvek tartoznak, amelyek a szaktárgy oktatásához munkacszközként használatosak.
- A másik csoportot azok alkotják, amelyeknek használata a kitűzött nevelési célok elérését könnyebbé és biztosabbá teszik.

Hol található meg ez az olvasmány- és forrásanyag együtt, egy kötetben? 1981-ben jelent meg a Tankönyvkiadó gondozásában a történelemtanítás annotált bibliográfiája a T ö r t é n e l e m k ö n y v e i (összeállította: Mózer Ibolya, Simon V. Péter és Sz. Balázs Edit). A bibliográfia olyan könyveket tartalmaz, amelyek zöme a közművelődési könyvtárakban megtalálhatók, elrendezésében követi a tan-anyag feldolgozásának időbeli rendjét, kielégíti az általános iskola igényeit, kite-kintésre ösztönöz, és elősegíti az ismeretek integrálását. Ez a könyv „a plasztikus történeti interpretációhoz, a korkép teljesebb kialakításához, tanár és diák felkészü-léséhez, a „lecke” korlátait meghaladó tájékozódásához kíván a maga eszközeivel segítséget nyújtani”.

M u n k a e s z k ö z k é n t használatosak:

- az általános iskolai tananyag mellé szerkesztett Olvasókönyvek.
- A Képes Történelem kötetei.
- Egyetemes és Magyar Történelmi Kronológia (Tankönyvkiadó, 1967.)
- A Földrajzi Olvasókönyvek.
- A lexikonok, elsősorban a Kislexikon.
- Idegen szavak szótára, értelmező szótár.

E g y é b k i e g é s z í t ő í r o t t s e g é d l e t e k:

- az Így élt... sorozat kötetei
- a Képes Gyermekenciklopédia (Móra 1975.)
- a Művészettörténeti ABC (Terra 1961.)
- a Politikai kiasszótár (Kossuth 1971.)
- a Magyarország története képekben (Gondolat 1973.)
- a Világtörténet képekben (Gondolat 1973.)
- a Hősök voltak
- a Magyar Népköztársaság Alkotmánya
- a Fiatalok kézikönyve (Kossuth 1978.)
- Verseskötetek: elsősorban Péterfi, Arany, Ady, József Attila
- történelmi regények
- egyéb ifjúsági regények
- a lányok, fiúk évkönyvei.

Természetesen a sort tovább is folytathatnám. A sok könyvet felhasználó történelemórán a könyv nemcsak akkori munkaeszközként szerepelhet, nemcsak a tananyag felhasználása során használatom, hanem fontos szerepe van az előkészületek idején is, amikor a tanulók kiselőadásra készülnek, olvasmányaik alapján dramatizált játékokat készítenek elő, vagy a kort hűen illusztráló verseket gyűjtenek. A több könyvű, több eszközü tanórák egy jól felszerelt szaktanteremben – megfelelő könyvtári letétállomány segítségével – is levezethetők.

Ezekon az órákon használtam az általános kézikönyveket (kislexikont vagy szótárakat), a tantárgy kézikönyveit (politikai lexikont), alapvető ismeretterjesztő munkaeszközöket (Olvasókönyv, Képes Történelem kötetei) és egyéb, a fentiekben felsorolt kiegészítő írott segédleteket.

BUDAI JÚLIA

Szeged

Gyakorlatok a hangalaki hasonlósággal kapcsolatos lexikai hibák kiküszöbölésére

Általános iskolások orosz nyelvi lexikai hibáit vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy a hibák legnagyobb része a pontatlanul elsajátított hasonló hangzású szavak összetévesztéséből fakad. (Például: квартира — картина, братъ — брат, осень — очень, масло — мясо, друг — вдруг — другой, иметь — уметь...) Az ilyen típusú hibák nemcsak a gyerekek szóbeli megnyilatkozásaira jellemzőek. Meglepően nagy mennyiségben bukkannak föl az írásbeli munkákban is, ahol — azt hinné az ember — talán nincs is olyan jelentősége a hangzásbeli hasonlóságnak.

A hangzásbeli hasonlóság csak felszíne a problémának. Az ilyen jellegű hibák okait a szavak morfémaszerkezetének ismeretében (pontosabban az ilyen ismeretek teljes hiányában) kell keresnünk. (Lásd erről: Kelemen Janka—Nagy Sándor: Bázisos folyamatok a nyelvi ismeretek elsajátításában és működésében. Az Idegen Nyelvek Tanítása, 1982/4. 97—105.)

Az általános iskolai tananyag nem ad elég kapaszkodót a tanulóknak a szavak morfémaszerkezetének a felismeréséhez. (Újabbán a hetedik osztályban, régebben a nyolcadikban bukkan föl a „szóképzés elemei” elnevezésű téma.) Ennek ellenére a problémát állandóan napirenden tartó tanári gyakorlat talál kiutat a helyzetből.

Vegyünk példának két gyakorlatsort. Az első távolabbról közelíti meg a problémát (a szavak morfémaszerkezete, azonos töből képzett szavak), a második közvetlenül a hasonló hangzású szavak összetévesztésének a kiküszöbölését célozza (стоять — стоить). Mindkét gyakorlatsor az általános iskola szóanyagára épül (helyenként már az új tanterv lehetőségeit is felhasználva).

A gyakorlatsorok a hasonló hangzású szavak összetévesztésének a megelőzését szolgálják ugyan, de nem csak azt. Egyúttal fejleszthetjük általuk a tanuló beszéd-készségét, új szavakat taníthatunk, gyakorolhatjuk az igeragozást, a számnév—főnév kapcsolatot, a főnevek ragozását stb.

Első gyakorlatsor

A gyakorlatsor minden egysége — hogy a szavak minél szélesebb körét foghassuk át — más-más szócsoporthoz vesz például. A gyakorlatban célszerűbbnek látszik egy és ugyanazt a szócsoporthoz felhasználni a gyakorlatsor minden feladatában.